

Mustafa CERIĆ

SUKOB I LIJEČENJE PAMĆENJA*

Sažetak

U uvodu autor smatra susret kršćanstva s islamom u Europi veoma zanimljivim i poticajnim faktorom u povijesti ovoga kontinenta. Navodi primjer Tome Akvinskog koji je proučavanjem Avicene unio Aristotelovu filozofiju u kršćanstvo srednjega vijeka.

Zatim citira Kuran 5,48 gdje muslimanska sveta knjiga uči da je jedan Bog stvorio različite narode i religije te hoće da se oni natječu u dobru. Iz toga izvodi potrebu inkluzivnog pristupa različitim religijama upozoravajući da nitko nema monopol nad istinom. Nasuprot ozračju nepovjerenja koje je posljedica minulih sukoba, predlaže logiku dijaloga u kojem će se međusobno dopunjavati rezultati razumskog istraživanja i potreba njegovanja vlastitog identiteta. Religijski identitet motivira ljude da se u svakodnevnom životu bore za mir, pravdu i toleranciju.

U zaključnom dijelu navodi četiri primjera rušenja u nedavnom ratu u Bosni i Hercegovini kada su pripadnici jedne nacionalne i religijske zajednice rušili ili devastirali vjerske građevine druge zajednice. Izražava uvjerenje da ćemo "svi biti bolji, i muslimani i kršćani, ako pomognemo jedni drugima u očuvanju našeg religijskog identiteta koji nam daje osjećaj osobne i kolektivne sigurnosti tako da naša propovijed ne bude razlog za uspavljivanje i tako da naše upravljanje sudbinom naše zemlje u Europi nije uzaludna molitva".

Predsjedavajući, braćo i sestre, cijenjeni prijatelji!

Svoje izlaganje počeo ću s dosjetkom koju sam nedavno čuo, a koja govori o svećeniku i taksistu na drugome svijetu. Naime, svećeniku je

* *Napomena urednika: S ovim je predavanjem autor nastupio na Međunarodnoj konferenciji Kršćani i muslimani u Europi, koja je od 12. do 16. rujna 2001. održana na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. Usp. prikaz konferencije u ovom broju časopisa: F. TOPIĆ, Medunarodna konferencija Kršćani i muslimani u Europi. Zahvalni smo autoru i organizatorima konferencije što nam je omogućeno objavljivanje ovoga teksta.*

rečeno da ide u pakao, a taksist je upućen u raj. Dakako, svećenik se pobunio zbog toga, te upitao: "Zašto da ja idem u pakao kad se zna da sam cijeli svoj život propovjedao vjeru, dok je ovaj taksist bezobzirno vozio svoj taksi?" "Tako je!" - progovori glas. "Međutim, dok si ti propovijedao, ljudi su spavali, a dok je ovaj taksist vozio, svi su se molili Bogu za spas."

Počašćen sam pozivom da prisustvujem ovoj Sarajevskoj konferenciji o temi "Islam u Europi" ili "Kršćansko-muslimanska budućnost u Europi", nadajući se da vas moja propovijed neće uspavati. Naravno, lakše je propovijedati, nego upravljati pitanjima Europe, i lakše je govoriti o islamu, nego vladati muslimanskom europskom poviješću. Upravo je to razlog što nam treba ovakva vrsta kršćansko-muslimanskih susreta ovdje u Sarajevu, jer pitanje islama u ovom dijelu Europe nije puka propovijed, već je to pitanje aktivnog sudioništva i iskrene molitve za našu sigurniju zajedničku budućnost.

U svom samorazumjevanju, Europa se doživljava kao kršćanski kontinent. Međutim, ne samo povijesno, već i faktički takvo je shvaćanje netočno. Europska je povijesna činjenica da su kroz stoljeća velike zajednice Jevreja i muslimna živjele u Europi. Od Iberijskog do Balkanskog poluotoka ove dvije zajednice su dale značajan doprinos europskom životu i kulturi. Nadalje, sve monoteističke religije - judaizam, kršćanstvo i islam - došle su u Europu s Istoka i naišle su na dobrodošlicu kod europskih naroda u određenim vremenima i iz različitih razloga.

Dakako, dolazak islama na europski kontinent nisu svi dobro dočekali, ali se isto može reći i za kršćanstvo koje je, također, prošlo kroz žestoku oluju osporavanja, sve dok na kraju nije našlo svoje mjesto u europskoj kulturi. Zbog toga, drama europskog života i kulture predstavlja seriju događaja praćenih zanimljivim i snažnim poticajima različitih pogleda na svijet i prije dolaska islama kao načina života i kao specifične pokretačke snage u povijesti.

Bez sumnje, susret kršćanstva s islamom bio je jedan od najzanimljivijih i najsnažnijih poticajnih činilaca u povijesti europskog kontinenta. Nije važno da li je taj poticaj bio afirmativnog karaktera ili je imao karakter oprečnih potreba, poriva, želja, te vanjskih ili unutarnjih zahtjeva. Ono što je, međutim, važno jest činjenica da kršćanstvo i islam nisu više mogli ignorirati jedno drugo, već su se morali suočiti u smislu samoispitivanja i samoaktualiziranja.

Nije sablja Ibni Sina, Avicenne (980.-1037.) prisilila Tomu Akvinskog (1224.-1274.) da ga prihvati kao svog učitelja u teologiji i filozofiji, već je snaga Ibni Sinaova islamskog duha izazvala kod Tome Akvinskog potrebu da ispita i aktualizira duh kršćanstva. Na drugoj strani, suprotni porivi, te vanjske i unutarnje potrebe navele su Dante Aligierija (1265.-

1321.) da poželi pakao za Ibni Rušda, Averroesa (1126.-1198.), zato što je promicao Aristotelovu filozofiju.

Razlika između dva pristupa je u tome što je Akvinski znao prepoznati vrijednost Aviceninine filozofije, a ne suditi joj, dok se Aligieri požurio da sudi averoizmu otkrivajući na taj način svoje pjesničke emocije, a ne zdravu percepciju svoga uma. A samo ako se percepcija mijenja, emocije se mijenjaju, jer logika ne mijenja emocije. Nadalje, pristup suđenja temelji se na refleksiji zbilje u prošlosti, pa nema snage da osmisli nadolazeću zbilju.

Otuda mi možemo otkriti istinu, ali je potrebno da joj osmislimo vrijednost. Upravo je to ono što nam je Toma Akvinski pokazao svojom refleksijom na Ibni Sinaovu filozofiju - on je osmislio novu filozofsku vrijednost iz Ibni Sinaove koja je istodobno i aristotelova i islamska. Upravo u duhu osmišljavanja, a ne suđenja ja razumijem ovaj kur'anski ajet:

A tebi Muhamede, objavljujemo knjigu, samu istinu, da potvrdi knjige prije objavljene i da nad njima bdi. I ti im sudi prema onome što Allah objavljuje i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i ne odstupaj od Istine koja ti dolazi, svima vama smo zakon i pravac, parvac propisali. A da je Allah htio, On bi vas sljedbenicima jedne vjere učinio, ali, On hoće da vas iskuša u onome što vam propisuje, zato se natječite ko će više dobra učiniti; Allahu ćete se svi vratiti, pa će vas On o onome u čemu ste se razilazili obavijestiti. (Kur'an, 5:48)

Dvije stvari su važne koje treba razumjeti iz ovog kur'anskog učenja:

Prvo, Kur'an nas uči da prihvatimo inkluzivni, a ne ekskluzivni pristup svjetovima vjere. To je, naročito, važno za Europu, jer budućnost Europe je u više vjera. Zato je nužno da se nadide povijest netolerancije prema religiji drugog i drugačijeg.

Drugo, Kur'an nas upućuje na zaključak da nitko nema monopol nad istinom. Put do Istine je otvoren za sve, a način do nje je natjecanje u dobru, te osmišljavanje novih vrijednosti ljudskog poštenja, dobročinstva i znanja.

No, kako ćemo promijeniti svoje navike suđenja budući da bismo bez suda uvijek iznova trošili vrijeme i napor da razumijemo stvari. Jer naš sud o stvarima nije ništa drugo već prepoznavanje značenja i simbola drugoga ili svog vlastitoga. Je li moguće da smislimo nove simbole koji će ukazivati da naša društvena interakcija nije ni u kom slučaju strah i prijetnja?

Želim reći da je svrha novog osmišljavanja ono što nas vodi naprijed, dok nas navike suđenja drže u mjestu i usmjeravaju nazad. Navika novog osmišljavanja našega svijeta otvara nam nove mogućnosti i nudi

nam logiku koja nije toliko sredstvo mišljenja koliko je komunikacijski mehanizam, tj. dia-logika odnosno logika dijaloga.

Da budemo poštteni, muslimani i kršćani su izgubili dia-logiku već odavno. Namjerno ili ne, oni su prestali neposredno komunicirati jer se nisu mogli osloboditi starih navika suđenja i tako su ostavljeni izvan novog osmišljavanja svijeta koji ih je stavio ili u položaj aktivne izolacije ili u položaj pasivne asimilacije.

Uloga društvene, kulturne, pa i religijske integracije preuzeta je od kršćana i muslimana koji se pozivaju na autoritet Božje knjige. Ne samo da su kršćani i muslimani izgubili povjerenje između sebe, već su izgubili i povjerenje suvisle komunikacije i kod onih koji im nude komunikaciju posrednika. Tradicionalni religijski identitet je odbačen kao 'iracionalan', a novi i 'normalni' identitet shvaćen je ili u smislu liberalnog individualizma ili u vidu klase. Baština marksizma nosi pamćenje identiteta klase s idejom o ekonomskom determinizmu koji je pretpostavio brisanje identiteta individualne slobode, posebno, slobode religije. Na drugoj strani, baština liberalnog individualizma donosi nesposobnost razumjevanja moći identiteta politike pretpostavljajući da je poraz fašizma i nacizma zauvijek otklonio mogućnost pojave ekstremnog nacionalizma. Još od 18. stoljeća Europa se suočila s dilemom političke moći koja se temelji ili na razumu ili na identitetu. Naravno, to je lažna dilema, jer se pokazalo da to dvoje ne isključuje jedno drugo. *U suštini - kako s pravom primjećuje George Schöpflin - traženje utočišta u razumu nudi jasnoću u razumjevanju djelovanja, dosljednosti, odgovornosti i predvidivosti, moć da se ispituju motivi i da ih se stavi u okvir podsjetnika. Identitet, nasuprot razumu, nudi pojedincima sigurnost zajednice i solidarnost, osjećaj zajedničkog značenja o omeđenom svijetu u kojem se živi i u kojem čovjek nalazi druge koji su mu slični. Moć djeluje kroz oba ova polja. Isključivanje bilo razuma ili identiteta stvara neugodnost.*¹

Religija je jedan od činilaca koji čine osobni i grupni identitet. Pitanje je, dakle, kako religijski identitet može biti pošteđen zloupotrebe radi legitimacije drugih pitanja, te, umjesto toga da motivira ljude da se bore za mir, pravdu i toleranciju u svakodnevnom životu i radu. Mi danas ne živimo u svom izoliranom svijetu. Vidjeli smo da u relativno kratkom periodu historije telefon, radio, televizija, film u malo skorije vrijeme kompjuteri, e-mail i Internet drastično mjenjaju naš pogled na vrijeme, prostor i jedne na druge.

Međutim, ta sredstva moderne tehnologije koja fizički zbližavaju ljude nisu donijela plod zbližavanju ljudi u smislu njihovog poštenog ljud-

¹ George Schöpflin, *The New Politics in Europe: Nations, Identity, Power*, C. Hurst & Co., London, 2000., str. 10.

skog odnosa. Od Sjeverne Irske do Srednjeg Istoka vidimo da stoljećima krvavi etnički i religijski sukobi još traju bez vidnog znaka da će uskoro doći do mirovnog rješenja.

Dakako, uvijek je lakše govoriti o greškama drugoga nego o vlastitim. Kao bosanski musliman i europski građanin i ja sam pozvan da kažem, međutim, da nije bilo nikakvog razloga za totalno rušenje Ferhadija džamije u Banja Luci, Careve džamije u Stocu, niti je bilo razloga za rušenje manastira u Žitomisliću, kao ni za desakralizaciju samostana u Guča Gori. Nitko ne može biti protiv rekonstrukcije tih religijskih monumenata.

Ja ne vidim da je onaj koji je desakralizirao samostan u Guča Gori bolji musliman. Isto tako ja ne mislim da je rušenje Ferhadije džamije učinilo da je neko bolji pravoslavac, niti je bolji katolik onaj koji je porušio Carevu džamiju u Stocu. Međutim, ja vjerujem da ćemo svi biti bolji i muslimani i kršćani ako pomognemo jedni drugima u očuvanju našeg religijskog identiteta koji nam daje osjećaj osobne i kolektivne sigurnosti tako da naša propovijed ne bude razlog za uspavljivanje i tako da naše upravljanje sudbinom naše zemlje u Europi nije uzaludna molitva.

Ja hoću da vjerujem da će nas ova konferencija probuditi tako da i kao kršćani i kao muslimani u Bosni i Hercegovini i cijeloj Europi možemo klanjati i moliti se u svojim džamijama i svojim crkvama u miru i sigurnosti. Amin!

CONFLICT AND HEALING OF MEMORIES

Summary

In his introduction the author looks upon the encounter of Christianity and Islam in Europe as a very interesting and very stimulating process in the history of our Continent. He quotes the example of St. Thomas Aquinas who introduced Aristotle's philosophy into medieval Christianity by reading the works of Muslim philosopher Avicenna.

In his next section he quotes *Qur'an* 5:48 where Muslim Sacred Book teaches that one God has created different peoples and religions and he exhorts them to compete in doing good. The author draws from this teaching the need for inclusive approach to different religions, pointing out that nobody can have a monopoly on truth. In contrast to an atmosphere of distrust which is consequence of past conflicts, he recommends the logic of dialogue in which the results of sci-

entific research and the need to cherish one's identity would complement each other. Religious identity stimulates communities and individuals in struggling for peace, justice and tolerance in their everyday life.

In his conclusion the author brings out four incidents of destruction in the recent war of Bosnia-Herzegovina where members of one ethnic or religious group destroyed or vandalized religious buildings of other communities. He believes that "all of us will be better Christians and Muslims in Bosnia-Herzegovina if we help each other in maintaining our religious identities that give us the sense of personal and collective security so that our preaching is not other's sleeping, and so that our driving of the destiny of this country in Europe is not praying in vain".

(Sažetke napisao Mato Zovkić)